

Мирослава Лукић-Крстановић

СРБИ У КАНАДИ — ЕТНИЧКИ СИМБОЛИ И РИТУАЛНА ПРАКСА

Независно од традицијских и савремених комуникацијских средстава и облика, људи се у међусобном споразумевању зближавају, разврставају, упоређују, вреднују и разликују; то се подразумева и у то се верује. Тако појединци и групе изграђују културне и материјалне поретке са стварним и имагинарним категоријама у којима се препознају и приказују идентитетска обележја. Проблем етницитета, посебно место и улога етничког идентитета у друштвеном општењу важна је област проучавања јер истовремено открива и објашњава сложеност функционисања друштава као целина, микросистема у оквиру друштава, положаја и статуса јединке у међусобним односима. У проучавању етницитета научници се још увек суочавају са недовољно обједињеним научним сазнањима. Разноврсне оријентације раширићавају научне дилеме на релацијама: индивидуа и друштво; афективна димензија и објективно сазнајни обрасци етничких и/или културних посебности; манифестно испољавају припадништва и латентне функције у изражавању колективне свести итд. — добро познате релације у научним конструкцијама и перманентно актуелне пропорције у научним објашњењима. Разумевању проблема етницитета посебно су допринела научна сазнања која откривају и објашњавају значење и улогу симбола.¹

О етничком идентитету Срба у Канади

Наше доба карактерише се фреквентном и непрестаном флукутисаношћу људи у различитим правцима — час смишљено и организовано, час стихијно и под принудом. Промене места боравка изазивају значајне личне, породичне, друштвене промене у животу исе-

¹ На пример: R. Breton, *The production and allocation of symbolic resources: an analysis of the linguistic and ethocultural fields in Canada*, Rev. Canad. Soc. & Anth., 1984; T. Shibtani and K. M. Kwan, *Ethnic Stratification, A Comparative Approach*, New York, 1965, 56; D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations, USA*, 1987, 13.

љеника. У процесима акултурације посебно место заузима проблем етничког идентитета.²

Основни појмовно-хипотетички оквир³ проучавања подразумева да је етнички идентитет, објективно посматрано, категорија састављена из скупа препознатљивих компонената које се могу издвојити као посебни значајни културе српског народа: језик, одевање, храна, обичаји, фолклорно стваралаштво, веровања итд. Субјективно гледано, те компоненте се све мање појављују у својој изворности јер се налазе у сталном процесу трансформисања: њима се верује и за њих се тврди да су носиоци припадничтва, заједничтва и различитости. Оне то постају са емотивно наталоженим доживљајима прошлог као представама о пореклу и припадничтву. Етнички идентитет је распознавајуће обележје појединца-исељеника и групе, што значи да представља средство, односно скуп компонената са којима се исељеници и њихови потомци међусобно идентификују. То подразумева постојање битних индикатора које и други препознају; то је пут ка разумевању и тумачењу стереотипа понашања, мишљења, расуђивања и предрасуда. Претпостављени однос успоставља перманентну равнотежу између заједничког-истог и различитог емотивног и сазнајног. Елементе етничког идентитета чине знакови и симболи⁴ који живе у представама и осећању исељеника и који су израз друштвених конвенција у комуницирању. Скупови етничких показатеља, у склопу друштвених и културних ознака, своју најефикаснију и најјаснију примену испољавају у разноврсним друштвеним ситуацијама. Живот исељеника и њихових потомака је састављен из низа ситуација — спонтаних, организованих, појединачних, групних, породичних у ужој исељеничкој заједници, као и широкој имигрантској средини. Ситуације представљају групе односа међу појединцима и групама. Такви догађаји и активности означавају се као *ригуални или*, како се наводи у једној дефиницији: „правилима управљена активност симболичног карактера која привлачи пажњу учесника на објекте мисли и осећања које сматрају посебно важним.“⁵ У овом раду биће речи о томе у каквој су корелацији симболични елементи и симболичне акције у изграђивању и испољавању етничког поља појединца и групе исељеника српског порекла који живе у Канади.

Провизорно се рачуна да у Канади живи око 200 000 исељеника југословенског порекла, од чега је око 8000 исељеника пореклом

² У овом раду износим неке резултате истраживања српских исељеника у Канади, обављених 1984. године у провинцији Онтарио, градовима Торонто, Хамилтон, Виндзор, Лондон и др.

³ Видети: А. Anderson J. Frideres, *Ethnicity in Canada, Theoretical Perspectives, Canada, 1981, 37—77*; F. Barth, *Ethnic groups and boundaries, The social Organization of Culture difference*, Boston, 1969, 10—37; M. Veber, *Priroda i društvo*, том I, Београд, 1976, 327.

⁴ Знак — А стоји уместо знака В као део уместо целине. Симбол — А стоји уместо симбола В произвољном асоцијацијом. Стандардизовани симболи — асоцијација између А и В је произвољна али је постала навика. Видети: Б Лић, *Kultura i komunikacija*, Београд, 1983, 21.

⁵ S. Ljuks, *Politički ritual društvena integracija*, Култура, 73—74—75, Београд, 1986, 142—143.

из СР Србије.⁶ Канада је, аналогно америчком и аустралијском друштву, од давнина привлачна имигрантска земља, обзиром на повољне могућности за рад, услове за стицање и побољшање зараде, осмишљено организовану имигрантску политику и мултикултурну оријентацију у друштвеној реалности. У архивској и другој историјској документацији забележено је да се почетком XX века досељавају Хрвати (посебно Далматинци), Македонци, делимично Срби у северне канадске области *British, Kolumbia, Alberta, Saskachewai* и др. Први досељеници, као јефтина радна снага, радили су на експлоатацији шума, изградњи путева, рудницима. Организована усељавања Срба забележена су током 1928 — 1929. године. После другог светског рата, 1946 — 1950. године, у Канаду се усељава изванредан број депортованих заробљеника, избеглица и политичких имиграната.⁷ Од седамдесетих година запажа се нови прилив српских имиграната, пре свега квалификованих и стручно оспособљених младих људи.⁸ Такав ретроспективан пресек указује на то да у Канади данас живе три-четири генерације исељеника српског порекла. Зависно од мотива и узрока исељавања-усељавања (*push-pull* фактора), међу српским исељеницима су заступљене скоро све друштвено-економске категорије — од радника, сељака, стручњака, службеника, људи различитих политичких и идеолошких опредељења.

Српски исељеници су пролазили кроз сложена адаптивна искушења и тако изграђивали и освајали друштвене позиције као интегрисани чланови канадске етничке и културне лабораторије. У свакодневnoj комуникацији исељеници постају учесници у стварању и деловању посебних друштвених енклава као видова удруживања, груписања, зближавања и разликовања. О тим процесима посебно место заузимају изграђивање, обликовање и испољавање личне и колективне свести о етничкој припадности и пореклу.

О етничким симболима у ритуалној пракси

Показатељи припадности и порекла — симболични елементи и симболичне радње као изрази ритуалне праксе — посматрају се у оквиру три друштвена контекста: 1) породица, 2) исељеничка заједница српског порекла, 3) канадска друштвена средина. За исељенике српског порекла и њихове потомке издвојена ритуална пракса је препознатљива њима самима, усмерена и упоређивана са другима

⁶ Неусаглашеност статистичких података о броју српских исељеника у Канади је последица коришћења различитих извора и критеријума у сређивању података. Оријентационо могу послужити подаци: *Statistics Canada, 1981 Census of Canada, Population, Ethnic Origin, Catalogue 92—911, Volume 1*; Резултати истраживања R. Genoria објављени у раду *Prostorni vidovi našeg iseljništva u Kanadi*, Међународни проблеми, 3—4, 1982, 441.

⁷ Архив Југославије: Фонд Министарства унутрашњих послова 14, 1921. Фонд Министарства рада 1947, DXXVI; исељеничка штампа: „Правда“, „Јединство“, посебна издања Споменница црквено-школских општина итд.

⁸ V. Томовић, *Srbi u Kanadi*, Међународни проблеми, 3—4, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1982, 429.

и од стране других. Ритуалне активности као израз групне кохезије могу се груписати на следећи начин:

- I. Породичне ритуалне ситуације (пригодне и периодичне)
  1. ритуали у вези са животним циклусом појединаца — обреди у вези са рођењем, свадбама, и смрћу.
  2. ритуали континуитета — рођендани, прослава годишњице брака, завршетак школске године, студија
  3. религијско-интегративни обреди — слава, Божић, Ускрс
  4. интегративни ритуали: породична и сродничка окупљања (на пример за викенде)
- II. Колективни ритуали исељеничке заједнице (пригодни и периодични)
  1. ритуали у вези са организовањем активностима у оквиру исељеничких институција — цркве, организација: обредно-религијски; (црквене литургије, верски празници, државни празници матице земље, националне и политичке прославе)
  2. интегративни ритуали уже групе исељеника: окупљања пријатеља.

Класификоване ритуалне ситуације дешавају се у посебно време. То значи да су ритуали одређени хронолошким редом, што има устаљени ток, било у склопу биолошког процеса животног циклуса појединца или као интегративне епизоде у породичном животу и локалним исељеничким збивањима. Ти ритуали дешавају се и у време које се означава као *друштвено*, тј. *rites de passage*. У животном циклусу појединца одреди означавају промену статуса, што је познато. Међутим, интегративни ритуали означавају прелаз и промену статуса исељеника из канадске друштвене средине у свет локалне исељеничке заједнице, и обратно.

Ритуални догађаји се дешавају у *одређеном простору*. То су породични дом, црква просторија неке организације, отворен простор — посед, кафана итд. Избор места се усклађује са карактером и обичајем свечаности што у току одређеног догађаја подразумева комбинацију више локација. Ритуали српских исељеника представљају скуп организованих активности у којима се поступа по одређеним традицијским или новоусвојеним правилима, од припреме до реализације свечаности. *Учесници* су: домаћин скупа (члан уже породице, одабрани члан неке организације итд.) и гости који се разврставају према одређеној церемонијалној хијерархији. На пример, у породичним слављима — слава, рођендан — то су кумови, ближи и даљи старији сродници, пријатељи; или, за време исељеничких прослава почасно место имају исељеници одређених функција у организационом апарату. Састав учесника у већини ритуалних ситуација је разнолик. Највише доминирају исељеници српског и југословенског порекла прве и

друге генерације. Састав учесника зависи од: структуре породице (етнички хомоген) састав или етнички мешовит састав супружника), личних афинитета у стицању познанстава са припадницима других етничких скупина и од ужегрупних мотива и интереса у груписању. Број учесника може бити ограничен и узак (10—15 људи) и шири као израз спектакла како породичних свечаности тако и исељеничких манифестација (од 500 људи и више). Ритуалне ситуације представљају јасно осмишљену и предвиђену концепцију редоследа и форме догађања као пројектовани сценарио и композиција покретних слика. Ритуалне ситуације могу бити саставни делови већег обреда, на пример, слава, Божић, свадба, или само посебан чин као што је позив и дружење у кругу пријатеља, сродника да би се попила црна кафа, ракија итд. Улогу ритуала, у овом контексту одређују етнички показатељи као симболи групног зближавања и разликовања у односу на припаднике који нису српског порекла. Зато издвајамо шест стандардизованих показатеља за које се претпоставља да су означени и означавајући елементи српске културне посебности и у односу на друге, различитости. То су: 1. говорни обрасци, 2. јела и пића, 3. елементи материјалне културе, 4. личности и догађаји из прошлости, 5. обредни поступци и 6. музика. У оквиру етничког идентитетског поља ови елементи представљају симболичне системе који су састављени из синтагматских подсистема културних специфичности. У сваком ритуалном чину они се међусобно комбинују, допуњају, модификују као реминисценција на прошло и тежња да се учврсти групна кохезија. Они указују на процес трансплантација, културних контаката, трансформације и симболизације. Из такве констелације културних ознака за српске исељенике посебно су значајни они показатељи који указују на претпостављену самосвојност и заједништво српске културе. Неколико примера дато је у следећем шематском приказу:

Симболични системи	Ритуални поступак	Ознаке-категорије
1	А	Б
Говорни обрасци	— љубљење три пута у образ — крштење (прекрстити се)	— Срећна слава, домаћине, — Христос се роди: Ваистину се роди — Добро дошли: Боље вас нашли
Јела и пића	— поступци у припремању хране — поступак у припремању црне кафе — поступак узимања „слатка“	— гибаница, пасуљ, сарма, кајмак, погача, ракија
Елементи материјалне културе	— облачење и ношење народне ношње или делова ношње — ношење буклије када се млада проси	— везена блуза, кецеља, с-панци, шајкача, буклија, тканица, цезва

1	A	Б
Личности и догађаји из прошлости	— приповедање	— о Вуку Ст. Караџићу, цару Душану, косовској бици, Карађорђу
Музика	— играње „кола“ — певање народних песама — инструментално извођење	— „Моравац“, „Марш на Дричу“, „Ој, Мораво“ — хармоника, гусле, фрула
Обред-слава	— сечење славског колача — поступак узимања жита	— „Славски колач“

Ритуална радња и ритуални спектакли, у којима мања група или већи колектив српских исељеника и њихових потомака исказује и удружује заједничка осећања, жеље, интересе, делотворност, остали осиромашени у тумачењу ако се не би оценио удео *сакралних, националних, државних и ужеполитичких* симбола у таквим приликама. За исељенике српског порекла они могу имати шири значај, зависно од тренутка и времена. На једном комуникацијском нивоу ти симболи се могу посматрати независно. Чин молитве, обраћање икони и слици свеца, паљење свеће, итд. успостављају однос личног и колективног доживљаја са имагинарним — оностраним, тј. Богом. У животу исељеника ти чинови могу да претпостављају независну ритуалну праксу и епизоду, али они су обично саставни део комплеметарног садржаја обреда који има и профани карактер. На пример, у славском обреду су икона свеца, кандило и свећа саставни делови обредног чина, те се уклапају у конципирану слику духовне, а делом и културне аутентичности, тада су они у функцији ознака и симбола изворности српске колективне свести о заједничком пореклу и припадности. У исељеничким манифестацијама запажено место заузимају национални, државни амблеми и ужеполитички симболи. У српској исељеничкој средини они су веома хетерогени: од српске националне заставе, југословенске заставе, грбова и парола из националне и државне прошлости до савремених ознака југословенске и српске националности, портрета политичких и националних вођа, химни итд. Комуникацијски однос са тим симболима огледа се у посебним ритуалним чиницима: устајање и поздрављање, обраћање и певање, беседништво итд., чиме се наглашава функција таквих означитеља у датом тренутку. Па ипак, као и сакрални елементи, те категорије су део једне целовите обредне композиције у којој се преплићу етничност, религиозност и политичност.

Не потцењујући разноврсност обредне праксе код српских исељеника, етнички симболи указују на доследност, стереотипност и конвенционалност у друштвеном општењу. Њих често идеализује једна група и идеализујући су у односу на друге. Да би се такав статус српске културне и етничке баштине постигао и одржао у конкуренцији за етничку самосвојност, неопходно је утврдити одлике етничких симбола. Оне се могу сажето представити следећим констатацијама:

Они су Срби јер их етнички симболи емотивно мобилишу и стимулишу, јер се помоћу њих препознају, сједињују и разликују од других.

Етнички симболи, у животу српских исељеника и њихових потомака, посматрају се на релацији:

исељеничко = завичајно : канадско

Етнички симболи у склопу чинова и поступака, повезујући у исељеничкој заједници завичајно и канадско, могу се посматрати на релацији

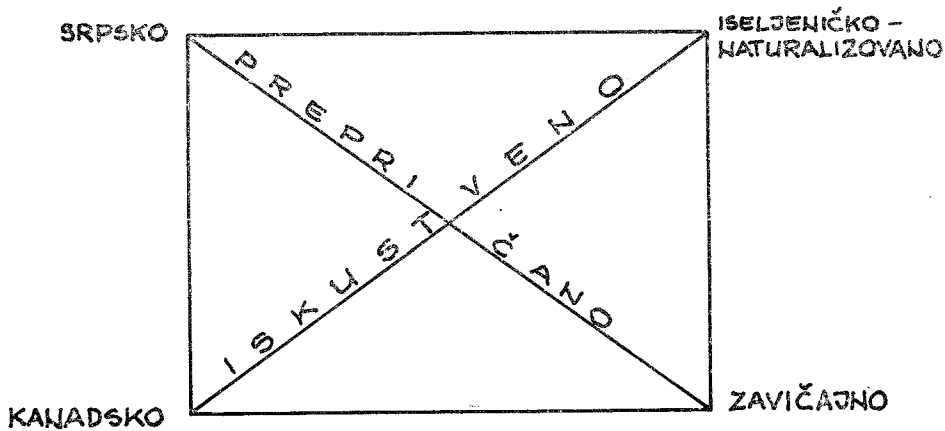
своје	:	туђе
сећање	:	заборав
централно	:	периферно
свакодневно	:	свечано
приватно	:	јавно

Етнички симболи, помоћу наведених бинарних парова, успостављају равнотежу у испољавању колективне свести о заједничком пореклу и припадности.

Значај етничких симбола код потомака исељеника српског порекла

Деца српских исељеника и њихови потомци рођени су у земљи имиграције њихових родитеља, а она је за њих матична средина и место пребивалишта. Свест о етничкој и културној припадности одржава се и репродукује у процесу социјализације у породици и широј друштвеној средини. Знање и схватање о пореклу и припадности састављено је од слика и података које обухватају *доживљено и препричано*. У тим сликама се издвајају елементи који претпостављају и означавају одговарајуће моделе припадничтва и модела припадничтва и порекла. Тако настају стереотипни видови етничког припадничтва који се умногоме поклапају са претходно анализираним ритуалним радњама и категоријама. Међутим, како се потомци српског порекла у процесу социјализације и касније све више укључују у мозаик нових и разноликих канадских друштвених односа, стереотипи се групишу на нове начине, али и опстају као одраз својеврсних *представа* о пореклу. Комбинацијом стварног и имагинарног у свести досељеника и њихових потомака оживотворује се самосвест о припадности. Свест о пореклу и припадности преплиће се са афективним подстицајима и усвојеним навикама. Због тога се потомци укључују, придржавају и усвајају оне активности и ознаке које им помажу да се што успешније уклопе у етничку заједницу порекла. За њих емотивно надахнуће није само повратак у замишљени завичај свет маште или у детињство и младост. Ритуални елементи и радње код исељеничког потомства српског порекла имају улогу јавног наступа, пријема, учешћа и присуства у колективној заједници, чиме се стиче обележје етничког колективног (ми-Срби). Зато је важно да се увођење или учешће потомака у колективним скуповима исељеника означи и нагласи, а то се по-

стиже одређеним знањима, као што је већ наведено: говорни обрасци приликом честитања и поздрављања, учешће у игри „коло“, умеће у припремању неких јела и пића, познавање неких ритуалних поступака, итд. Свака ритуална представа има своја друштвена правила у нормама понашања, улогама и позицијама учесника. Норме понашања и интересовања потврђују оно што је пожељно и што се очекује од младе генерације потомака. За даље питомство остаје отворено питање колико искуствени доживљај замењује препричано и замишљено. Истраживања су показала да симболична значења ритуалних елемената и радњи имају тенденцију да егзистирају у самој речи, тј. називу, на пример „слава“, „гибаница“ итд., или опстају као садржај приче у издвојеној форми неке наративне верзије.

Конечно, приближавамо се неким општим закључцима, увидевши да су одређене улоге етничких симбола у ритуалној пракси заједничке свим генерацијама исељеника и свима онима који живе у мултиетничким друштвима:

- 1) Оглашавање против неодређености — сви имају потребу и право да се идентификују и разврставају; канадска мултикултурна реалност то подстиче и инспирише.
- 2) Страх да се не изгуби вера у заједништво подстиче бригу да се потомству обезбеди сигурност и постојаност те вере у колективном самопотврђивању.
- 3) Успостављање сагласности у постизању наклоности и симпатија, мржње и презира. Решења у замршеном механизму друштвених односа једино је могуће изнаћи уколико се постојеће контрадикторности схвате као саставни део друштвеног живота.

Miroslava Lukić-Krstanović

SERBS IN CANADA: ETHNIC SYMBOLS AND RITUALS PRACTIS

Summary

In this paper are presented the results of a part of the research carried out in the province of Ontario (Canada) in 1984. The Serbian emigrants had complex adaptational experiences, thus creating and gaining social positions as integrated members of the Canadian ethnical and cultural laboratory. In their everyday communication, the emigrants become participants in the creation and activity of separate social enclaves as forms of associating, grouping, getting together and being different. Within these processes, creating, shaping and expressing personal and collective consciousness of ethnic affiliation and origin have special prominence. This paper discuss on the correlation between symbolic elements and symbolic action in the creation and demonstration of the identity field of an individual and a group of emigrants of Serbian origin living in Canada.